

Csillagfedések

Teljes holdfogyatkozás 1996. szeptember 27-én

Az idei teljesen borult áprilisi holdfogyatkozás, az ugyancsak felhők miatt „elmaradt” Vénusz-fedés, valamint a pocsék nyár és a borongós szeptember után szinte nem is reméltük, hogy a vénasszonyok nyara arra a két hétre fog esni, amikor három látványos égi jelenség is ígérkezett: a szeptember 27-i holdfogyatkozás, az október elsejei Aldebaran-fedés és végül október 12-én az egész ország felett teljes derűtségben lejátszódó részleges napfogyatkozás. Reményeinknek megfelelően nagyon sokan kapcsolódtak be munkánkba, rengeteg észlelést kaptunk, és hosszú évek óta először az okkultációs észlelőlista jókorát hízott: az öreg rókák mellett nagyon sok ifjabb amatőrtársunk küldte el beszámolóját. Ezeket az eseményeket szinte egész amatőr-társadalmunk figyelemmel kísérte, mégis sokan nem küldtek be semmit, mondván: időadatokat úgysem mérték. Természetesen az élménybeszámolókat is szívesen fogadtuk volna (és fogadjuk a jövőben), örömmel vesszük, ha a „csupán csak” bámszókodók leírásait is közreadhatjuk. Köszönjük az óriási érdeklődést, és várjuk a megfigyeléseket a jövőben is a talán nem annyira látványos, de hasonlóképpen izgalmas okkultációs területeinken.

A feldolgozások anyaga elég méretesre hízott, ezért elsőként a holdfogyatkozást ismertetjük, majd a következő számban a napfogyatkozást, és

Észlelő	Műszer
Bartha Lajos (Budapest)	4 L
Blaha Viktor (Zalaegerszeg)	8–24x40 M
Dalos Endre (Paks)	11,4 T
Cyóri Zoltán (Szfvár)	sz
Halmi Gábor (Pécs)	20x60 B
Hargitai András (Sopron)	6,3 L
Keszöcze Ferenc (Lég, SK)	13 T
Keszthelyi Sándor (Pécs)	15 T
Keszthelyiné Sragner Márta (Pécs)	7x35 B
Király Ildikó (Budapest)	8 L
Kiss Attila (Kevermes)	4x36 B
Kiss Hajnalka (Szfvár)	sz
Kiss Zsolt (Lég, SK)	13 T
Kósa-Kiss Attila (Salonta, R)	12x55 M
Kovács Krisztina (Szfvár)	sz
Kudor Gyöngyvér (Budapest)	8 L
Lantos Zolt (Budapest)	7 L, fotó
Méhes Ottó (Lég, SK)	13 T
Mizsér Csaba (Budapest)	7 L
Molnár Gergely (Budapest)	24 T
Nagy Róbert (Székesfehérvár)	sz
Németh Gergely (Lég, SK)	13 T
Németh László (Székesfehérvár)	12x60 M
Németh Piroska (Lég, SK)	13 T
Papp Márton (Székesfehérvár)	sz
Peitl Tibor (Pécs)	10 L
Pintér András (Székesfehérvár)	7x50 B
Presits Péter (Budapest)	24 T
Puskás Ferenc (Komádi)	4x36 B
Sári Tamás (Sopron)	6,3 L
Sárnecky Krisztián (Budapest)	8 L
Szabó Sándor (Sopron)	27 T
Szauer Ágoston (Szombathely)	fotó
Szlanicska Ervin (Lég, SK)	sz
Szöllősi Attila (Kecskemét)	?
Tari Anna (Székesfehérvár)	30 T
Tepliczky István (Budapest)	8 L
Tóth Éva (Budapest)	8 L
Tóth Krisztián (Vésztő)	4x36 B
Vincze Iván (Pécs)	8–24x40 M
Vingler Béla (Győrújfalú)	30 T, fotó

(sz = szabadszemes megfigyelés)

utána a többi nyári és őszi fedés következik, majd végül a Jupiter-holdak 1996-os fogyatkozásainak feldolgozása szerepel előzetes terveinkben.

A holdfogyatkozás 27-én hajnalban nagyrészt derült éggel folyt le, kivéve Északkelet-Magyarországot és a zalai dombvidéket, ahol szinte folyamatos volt a borultság. Máshol is zavartak a párafelhők kissé, de ismerve az előző napok időjárását, örülhettünk annak, hogy egyáltalán láttunk valamit. A Tepliczky Istvántól kapott időjárási műholdkép megerősíti az észlelőktől kapott tájékoztatást, jól látható, hogy Európában másutt sem volt sokkal jobb a helyzet. Skandináviától Németországon át egészen a Földközi-tengerig egy hatalmas ciklon terpeszkedett, ami egész Nyugat-Európában rontotta a megfigyelési lehetőségeket.

A félárnyék láthatósága

Jó későn kezdődött el a fogyatkozás, akik egész éjjel fenn voltak, már alig várták a startot. A még mindig tartó nyári időszakítás még egy órával elcsúsztotta a dolgot, nem is csoda, hogy hajnali fél háromkor a kipakoló amatőrök már eléggé türelmetlenek voltak. Az umbrába való belépés pedig csak 3 óra után kezdődött.

A félárnyék első megpillantását az előrejelzések 2:40 NYISZ-re (0:40 UT) tették. (A továbbiakban minden időadat Világidőben szerepel!) 0:35-kor, azaz a részleges fogyatkozás kezdete előtt 36 perccel Keszthelyi Sándor szerint már sejtető volt. 0:40-tól jól látható a penumbra, egyre erősebb (Szabó Sándor). 0:41-kor az Oceanus Procellarum egy árnyalattal sötétebbnek, szürkésebbnek tűnt, mint a Mare Crisium (Presits-Molnár). Így valóban a totalitás előtti 30–35-dik perc a penumbra első megpillantásának ideje. 0:47-kor határozottabb, 0:58-kor igen határozottan látszik szabad szemmel, a Hold 35-40%-a benne van a félárnyékban. Szabad szemmel határozottabb, mint binokulárral (Presits-Molnár). 0:50-től nyilvánvalóan látszott (Keszthelyi), ekkor vette észre Halmi Gábor is. 1:05-kor a Hold fele tűnik szürkének (Presits-Molnár).

Fő kontaktusok

Szerencsére sokan megpróbálkoztak a fő kontaktusok mérésével. Az árnyékperem a szokásosnál is diffúzabb volt, ami nagyon megnehezítette a pontos mérést. Sokan nem is tudták eldönteni, hogy elérte-e a Holdat, vagy még nem. Az umbra belső széle is elég világos volt, ráadásul a holdkorong szélein, ahol az intenzitás-különbségeket amúgy is nehéz észrevenni, a pontos mérés lehetetlen volt. Igaz, hogy másodperces pontossággal történtek a mérések, de mindenki számára nyilván-

I. kontaktus (U1)

1:08	Kósa-Kiss Attila (12x55 M)
1:10	Kovács Krisztina, Kiss Hajnalka (sz)
1:10:00	Győri Zoltán (sz)
1:10:02	Nagy Róbert (sz)
1:10:33	Papp Márton (sz)
1:10:40	Némert László (10x60 M)
1:10:41	Pintér András (7x50 B)
1:11:00	Tari Anna (30 T)
1:11:10	Halmi Gábor (20x60 B)
1:11:38	Dalos Endre (11,4 T)
1:11:49	Keszthelyi Sándor (15 T)
1:12	Szöllősi Attila (felhőzet zavarta a megfigyelést)
1:12:00	Bartha Lajos (4 L, redukált érték)*
1:12:12	Szabó Sándor (27 T)
1:12:56	légi megfigyelőcsoport (5,5 L, 13 T)
1:12:57-1:13:40	Presits Péter-Molnár Gergely (24 T)

*Az első megpillantás 1:13:02-kor az umbra már kb. 1,5-re a holdkorong elé lépett.

való volt, hogy itt csak a 0,1–0,2 perc pontosságú adatok a helyénvalóak.

Az I. kontaktus középértéke: 1:11:07, csak a távcsöves adatokat figyelembe véve 1:11:45 (az előrejelzett 1:12 UT volt). A szabadszemes adatokat nagyban befolyásolta a sötét penumbraperem, ezért a teljesség kezdetét kicsit korábbra tették. Távcsövekkel a részleges fogyatkozás kezdete csak 10–20 másodperccel később észlelhető, mint az elméletileg számított, mert meg kell várni, amíg az árnyék megjelenik a holdkoronagon.

A II. kontaktus középértéke: 2:19:07, csak a távcsöves adatokat figyelembe véve 2:19:12 (az előrejelzett 2:19 volt). Az adatokból látható, hogy szabad szemmel is nagyjából ugyanakkor volt észlelhető a teljesség kezdete, mint távcsövel. Itt a penumbra eltűnése pontosabban észlelhető, bár a fényes umbraperem még hosszú másodpercekig sárgászöldes fényvel világította meg a Hold legszélét.

A III. kontaktus középértéke: (13 adat átlaga) 3:29:17, a két szélsőértéket kihagyva a távcsöves időpontok átlaga 3:29:15 (az előrejelzett 3:29), látható, hogy a fény visszatértét a Holdra elég pontosan sikerült megállapítani. Távcsövel és szabad szemmel is hasonló értékeket kaptunk.

IV. kontaktus (U4)

A részleges fogyatkozás végét az alacsony horizont feletti magasság miatt nem lehetett megfigyelni, ekkor már a Hold a legtöbb helyen vagy páráretegbe bújít, vagy a környező tereptárgyak takarták el, de a horizont közelsége amúgy is nehezzé tette volna a pontos mérést.

Kráter-kontaktusok

Kilenc csoporttól, illetve egyéni észlelőtől kaptunk részletes adatokat. A 15 amatőr összesen 151 időmérést végzett. Észlelőink, illetve a mért időpontok száma (belépéskor/kilépéskor): Bartha Lajos (10/0), Blaha Vincze Iván (6/0), Dalos Endre (11/0), Halmi Gábor (17/16), Keszthelyi Sándor (14/8), Németh Gergely (4/0), Németh Gergely–Méhes Ottó–Keszöcze Ferenc–Kiss Zsolt–Németh Piroska (15/0), Presits Péter–Molnár Gergely (16/10), Szabó Sándor (22/2).

II. kontaktus (U2)

2:17:33 Szlanicska Ervin (sz)
2:17:57 Dalos Endre (11,4 T)
2:18 Kósa-Kiss Attila (12x55 M)
2:18:15 Halmi Gábor (20x60 B)
2:18:30 Győri Zoltán (sz)
2:18:40 légi megfigyelőcsoport (5,5 L, 13 T)
2:18:57 Keszthelyi Sándor (15 T)
2:19 Kovács Krisztina, Kiss Hajnalka (sz)
2:19:17 Presits–Molnár (24 T)
2:19:17 Szabó Sándor (27 T)
2:19:25 Bartha Lajos (4 L, három időadat átlaga)
2:19:30 Németh László (12x60 M)
2:19:43 Nagy Róbert (sz)
2:19:50 Tari Anna (30 T)
2:19:52 Papp Márton (sz)
2:20:13 Pintér András (7x50 B)
2:21:02 Blaha–Vincze (8–24x40 M)

III. kontaktus (U3)

3:25 Kovács Krisztina, Kiss Hajnalka (sz)
3:28:22 Nagy Róbert (sz)
3:28:30 Presits–Molnár (24 T)
3:28:54 Németh László (12x60 M)
3:29 Blaha–Vincze (8–24x40 M)
3:29:04 Keszthelyi Sándor (15 T)
3:29:16 Halmi Gábor (20x60 B)
3:29:23 Tari Anna (30 T)
3:29:37 Pintér András (7x50 B)
3:29:55 Papp Márton (sz)
3:30:03 Dalos Endre (11,4 T)
3:30:10 Győri Zoltán (sz)
3:33:22 légi megfigyelőcsoport (5,5 L, 13 T)

belépések

Grimaldi	1:16:30 (4)	1:17
Billy	1:17:50 (2)	1:18
Tycho	1:28:26 (6)	1:29
Kepler	1:27:42(6)	1:29
Birt	1:32:02 (2)	1:32
Aristarchus	1:33:25 (6)	1:34
Copernicus	1:36:00 (8)	1:36
Pytheas	1:40:41 (3)	1:41
Abulfeda E	1:41:15 (2)	1:42
Timocharis	1:46:29 (4)	1:47
Dionysius	1:50:39 (2)	1:51
Manilius	1:50:38 (7)	1:51
Menelaus	1:54:02 (3)	1:55
Censornius	1:57:16(3)	1:56
Plinius	1:57:05 (4)	1:58
Plato	2:00:08 (4)	2:00
Taruntius	2:03:00 (3)	2:04
Langrenus	2:03:40 (3)	2:04
Eudoxus	2:04:32 (3)	2:05
Proclus	2:06:38 (7)	2:07
Aristoteles	2:06:59 (3)	2:07

kilépések

Aristarchus	3:36:13 (3)	3:36
Grimaldi	3:37:05 (3)	3:37
Kepler	3:42:52 (2)	3:43
Plato	3:45:08 (3)	3:46
Copernicus	3:50:06 (3)	3:50
Tycho	4:03:42 (3)	4:04

hogy a belépések nagyjából fél-egy perccel korábban következtek be, mint az előrejelzett. Egy későbbi időpontban vissza fogunk térni a kontaktusmérések eredményeire a nemzetközi összehasonlítások alapján.

Az umbra látványa a részleges fogyatkozás alatt

A feltűnően sötét penumbra után mindenki feszülten várta a részleges fogyatkozás kezdetét. 1:11,75 UT-kor a Hold belépett az umbrába, és rögtön láthatóvá vált az árnyékperem haladása. 1:23 UT-kor a távcsőben 3 ívperc szélességű sötétszürke gyűrű látszott, a peremen rozsdás színárnyalat (Halmi Gábor). A fogyatkozás első felében a Hold fénye fehéres maradt. Viszont a vége felé narancssárga és arany színű volt a Hold félárnyékos része (Mizsér Csaba). Az umbra kör alakú, meglehetősen határozott, éles peremmel. 1:25:55 a Tycho felé haladva a kráter pereme sötétebb kontrasztú. 2:05:38-kor a Proclus körüli sugársávok az árnyék kitiirekedését okozzák. A Copernicus belépésénél az árnyék rozsdabarna, sötétszürkés, piszkoszöld árnyalattal. A totalitás előtt feltűnő az árnyék szélének és a külső területek zöld színe (Presits-Molnár). Amikor a Hold már félig elfogyott, akkor vált egyre markánsabbá a „sötét” oldal intenzív „füstpiros” színe, eleinte inkább csak távcsővel, majd a kontraszt csökkenésével egyre inkább szabad szemmel is. Végül a Hold teljesen elfogyott, csak egy fénylő vörös gölygő maradt a helyén (Tepliczky István).

32 kráter vagy holdi alakzat belépéséről és 18 kilépéséről készültek mérések. Azoknak a listáját közöljük, amelyekről kettő vagy több adat érkezett, és az átlagszámításnál azokat az időpontokat vettük figyelembe, amelyek eltérése az átlagtól nem haladta meg a fél perccet. A számítást megkönnyítette, hogy a mért adatok a legtöbb esetben nagyon jól egyeznek, az eltérés csak 5–20 másodperc, ami figyelembe véve a fő kontaktusok megállapításának bizonytalanságait, nagyon jó eredménynek mondható. Ez is bizonyítja, hogy kráterkontaktusok mérésével az umbra méretét sokkal pontosabban megállapíthatjuk, mint a fő kontaktusok mérésével. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően a kontaktusadatokat eljuttatjuk az ALPO-hoz és a Sky and Telescope szerkesztőségéhez is.

A kráterek neve után a megfigyelt értékek átlaga található (a bizonytalan időpontokat kettősponttal jelöltük — ezekben az esetekben a megfigyelt eredmények eltérése nagy volt), majd zárójelben a felhasznált megfigyelések száma, végül a Sky and Telescope előrejelzése. Feltűnő,

Tóth Krisztián, Kiss Attila és Puskás Ferenc részletes fázisrajzokat küldött a részleges fogyatkozás menetéről. Megfigyelték, amint a Hold sorra elfedte az egyes holdi alakzatokat, de pontos kontaktusméréseket nem készítettek.

Az umbra látványa a totalitás alatt

A totalitás kezdetére (2:19,2 UT) az ég elsötétült, feltűnt a Tejút, többen a közeli Szaturnuszban, vagy a fényes Tabur-üstökösben gyönyörködtek. Persze fő látványosságnak ott volt a Hold színpompás korongja! A Hold színe rendkívül érdekes volt: barna, sárgás, vöröses, de még kékes színt is meg lehetett különböztetni. Ahogy a teljesség növekedett, úgy javult az ég. A teljesség előtt már a zenitben a Tejút is látszott (Mizsér Csaba).

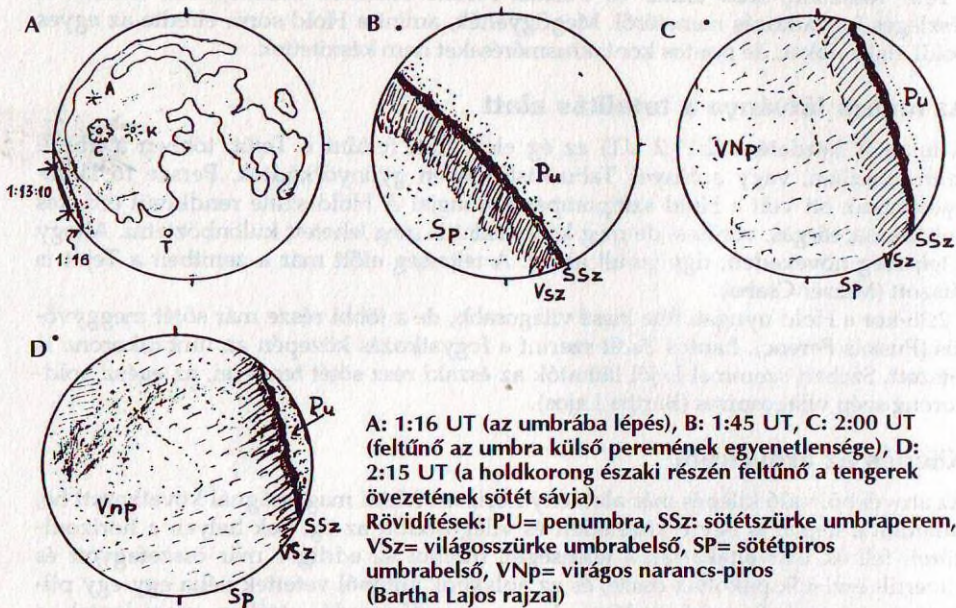
2:38-kor a Hold nyugati fele kissé világosabb, de a többi része már sötét meggyvörös (Puskás Ferenc). Lantos Zsolt szerint a fogyatkozás közepén az umbrakorona is látszott. Szabad szemmel is jól láthatók az északi rész sötét tengerei, az egész holdkorong szép világospiros (Bartha Lajos).

Kilépés az árnyékból

Az árnyékból való kilépés már alacsony horizont feletti magasságnál következett be, valamint a hajnal is egyre közeledett és világosodott az ég. Sok helyen a horizontközele felhők már eltakarták a jelenséget, máshol az eddigre már összefagyott és kimerült észlelők pakoltak össze, és az ablakból, autóból vetettek néha egy-egy pillantást a furcsa formájú sarlóra. Az egyre világosodó utcákon megjelentek a munkába igyekvő emberek, sokan mit sem tudva arról, hogy milyen színpompás jelenség zajlott nemrég.

Danjon-becslések

- 1 Dalos Endre (sötétszürke fogyatkozás a rengeteg zavaró fény miatt)
- 2 Keszthelyi Sándor (sötétvörös, vörös, a tengerek tisztán kivehetők)
- 2 Halmi Gábor (északon hamuszürke halad át délen a sötétbarnába)
- 2 Szabó Sándor (a tengerek jól látszanak, az Aristarchus nagyon fényes, az umbra közepéhez közelebbi terület sötétszürke, alig látszik)
- 3 Szlanicska Ervin (vörös, néha sötétvörös, a tengerek jól látszanak)
- 3 Tari Anna
- 3 Pintér András
- 3 Nagy Róbert
- 3 Győri Zoltán
- 3 Papp Márton
- 3 Németh László
- 3 légi megfigyelőcsoport
- 3 Lantos Zsolt (téglavörös, szélei felé narancs és citromsárga)
- 3 Mizsér Csaba (az 1990-es ennél sötétebb volt)
- 3 Kósa-Kiss Attila (téglavörös, néhány fényes kráter látszott)
- 3,5 Presits Péter, Molnár Gergely (szépen látszanak a tengerek, a Grimaldi sötétségével, az Aristarchos fényességével hívja fel magára a figyelmet)
- 3,5 Bartha Lajos (egyike a legvilágosabb holdfogyatkozásnak, amit az elmúlt 45 év alatt láthattam)

A 17 adat átlaga 2,75, ami jól egyezik a Sky and Telescope decemberi számában közölt 2-2,5-es értékkel. Az umbra fényes volt, sokkal fényesebb, mint 1992-ben, amikor a Pinatubo vulkáni pora a sztratoszférában szétterülve vörös naplementéket és sötét földárnyéket okozott.

Fotometria

Ezt a nem túl népszerű megfigyelési módszert többször ajánlottuk, mégis csak két észlelés futott be, és ezek sem egyeznek: Amikor bekövetkezett a teljes fogyatkozás közepe (2:54-kor), megmértük a Hold összfényességét fordított binokulárba nézve. A Vénusz ($-4^m,3$) és a Sirius ($-1^m,5$) volt a két összehasonlító, de inkább a Vénuszhoz volt közelebb. Így a Hold fénye maximumban $-3^m,2$ volt. A telehold fénye így $-12^m,7$ -ről összesen $9^m,5$ -val csökkent (Keszthelyi). Fordított binokulár módszerrel +2 magnitúdó, de bizonytalan, mert egy közeli lámpa fénye zavar (Presits-Molnár).

Valószínűleg az észlelők által említett zavaró tényező okozta az öt magnitúdónyi különbséget a megfigyelések között, de mentségükre legyen mondva, hogy egy szokatlan és nem túl könnyű területtel próbálkoztak. További probléma a légkör erős fényelnyelése, ami a különböző horizont feletti magasságokban lévő összehasonlítókat használatát nehezzé teszi.

Csillagfedések a fogyatkozás alatt

Presits Péter és Molnár Gergely három, Szabó Sándor és Keszthelyi Sándor pedig egy-egy csillag belépését látta a Hold mögé. A három közel 7 magnitúdós csillag könnyen látszott, viszont a 9^m -sak fényét még a totalitásban lévő Hold is erősen zavarta a párás ég mellett.

SZABÓ SÁNDOR